

De keuze voor een betaalmiddel

Bij het verrichten van een betaling heeft men de keuze tussen verschillende betaalmiddelen. Waar hangt deze keuze van af? Men kan denken aan eigenschappen van de transactie, van de betaler en van het betaalmiddel. Het maakt immers verschil of een brood betaald wordt of de huur, of de betaler jong of oud is en of het ene betaalmiddel meer schade bij verlies of diefstal oplevert dan het andere. In het hieronder beschreven onderzoek is getracht de invloed van deze factoren op de keuze voor een betaalmiddel te schatten met behulp van een multinomiaal logitmodel. Op deze wijze kan de invloed van iedere factor simultaan met de andere onderzocht worden¹.

Het model is geschat op een steekproef van 3000 waarnemingen uit de Intomart Bestedingenindex van 1987. Dit is een continu onderzoek naar de bestedingen van een groep van ruim 1000 Nederlandse gezinnen. Er worden gedetailleerde vragen gesteld over de hoogte van het betaalde bedrag, het bestedingsdoel, de bestedingsplaats en de betaalwijze. De bijna 60 betaalwijzen die Intomart onderscheidt hebben wij doorgaans geaggregeerd tot vijf categorieën: con-

tant, betaalcheque, overschrijving, acceptgiro en automatische overschrijving. Ook de kinderen in een gezin worden ondervraagd, mits ze 12 jaar of ouder zijn. Uiteraard zijn achtergrondgegevens bekend over de persoon die de betaling verricht en over het huishouden, waartoe die persoon behoort.

Op basis van de Bestedingenindex is al eerder onderzoek gedaan naar betaalgedrag door Fase en Boeschoten en door Zillinger Molenaar². Fase en Boeschoten concluderen dat de keuze voor een betaalmiddel samenhangt met de hoogte van het bedrag en met leeftijd, inkomen, opleiding en geslacht van de betaler. Zillinger Molenaar schenkt niet alleen aandacht aan gezins- en persoonskenmerken, maar ook aan de plaats van besteding en de aard van het betaalde. Al deze onderzoekers beschouwen echter maar één aspect tegelijk, waardoor de invloed van verschillende factoren niet tegelijk geanalyseerd kan worden. Om dit wel mogelijk te maken hebben wij het logitmodel gebruikt³.

Soort transactie

Bij veel betalingen komt, afhankelijk van de aard van de transactie, slechts een deel van de betaalmiddelen in aanmerking. Daarom hebben wij de betalingen in onze steekproef ingedeeld in vier soorten transacties en steeds per soort transactie geschat. In tabel 1 is de samenhang van de soort transactie en de betaalwijze weergegeven.

Bij transacties waar de partijen elkaar niet kennen, moeten betaling en levering tegelijkertijd plaatsvinden, zodat niet de ene partij de andere kan benadelen. Deze anonieme transacties hebben wij onderverdeeld in vaak voorkomende (dagelijkse) en slechts af en toe voorkomende (incidentele) gevallen. Bij deze transacties wordt voornamelijk met contant geld of met gegarandeerde cheques betaald⁴. Contanten nemen vooral naar aantal maar ook naar bedrag de grootste plaats in. Naar bedrag is het aandeel echter belangrijk kleiner.

Als er sprake is van een bestendige relatie tussen partijen, zoals bij voorbeeld tussen huurder en verhuurder, vinden de betalingen meestal giraal plaats.

Deze op een langlopende overeenkomst of wettelijke verplichting gebaseerde betalingen noemen wij vaste betalingen. In veel van dit soort relaties moeten op vaste tijdstippen vaste bedragen betaald worden. Daarom speelt automatische betaling hier een belangrijke rol.

Het komt ook voor dat de partijen elkaar wel bij naam kennen door een afspraak of bestelling, maar dat de uitgaven geen geregeld patroon vormen; denk aan het bezoeken van een arts of het boeken van een vakantie. In dit geval is overschrijving relatief belangrijk, maar het grootste deel van de betalingen wordt toch contant of per cheque verricht.

Resultaten

Uit tabel 1 blijkt hoe sterk de samenhang is tussen de betaalwijze en de verschillende transactiesoorten zoals wij die onderscheiden hebben. Daarom heeft de analyse van de determinanten van de betaalwijze telkens binnen een soort transactie plaatsgevonden. Hierbij zijn als verklarende variabelen alleen de eigenschappen van de betaling, van de betaler en van het huishouden gebruikt. Een model waarin de eigenschappen van de betaalmiddelen als verklaring dienen is geschat op een bestand van betalingen in winkels en horeca.

Tabel 2 geeft per soort transactie aan welke variabelen de betaalwijze beïnvloeden en in welke mate. De belangrijkste verklarende variabele is het bedrag van de betaling, dat steeds in logaritmische vorm opgenomen is. Hogere bedragen worden minder vaak contant betaald. Daarnaast spelen de taakverdeling binnen het huishouden, de aard van de betaling en enkele eigenschappen van het huishouden een rol.

Wat betreft de taakverdeling geldt dat mensen met een volledige baan minder vaak contant betalen. Als de reden is dat zij er moeilijk toe komen om geld op te

Tabel 1. Samenhang tussen betaalwijze en soort transactie^a

	dage- lijks	Soort transactie inciden- teel	afspraak	vast
Contant	88,1 70,7	75,0 51,6	73,0 66,3	15,5 4,3
Cheque	10,9 28,4	13,1 31,0	7,1 14,1	4,9 5,2
Over- schrijving	0,2 0,2	3,5 9,2	14,3 15,5	19,4 39,0
Accept- giro	0,6 0,6	4,9 4,6	4,0 3,9	28,7 22,3
Auto- matisch	0,2 0,1	3,5 3,6	1,6 0,3	31,6 29,3
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

a. Voor elke betalingswijze is eerst per onderscheiden transactiesoort het procentuele aandeel in het totale aantal betalingen gegeven en vervolgens het procentuele aandeel in het totaalbedrag.

1. Voor een volledig verslag van het hier beschreven onderzoek wordt verwezen naar het rapport van E.S. Mot, J.S. Cramer en E.M. van der Gulik, *De keuze van een betaalmiddel*, Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam, 1988.

2. W.C. Boeschoten en M.M.G. Fase, *Betaalgedrag in Nederland*, ESB, 26 augustus 1987, blz. 780-785; M.M.G. Fase en W.C. Boeschoten, *Betalingspatroon en geldgebruik*, *Kwartaalbericht*, Nederlandsche Bank, 1985, nr. 3, blz. 45-55; J.L.N. Zillinger Molenaar, *Waar, waarvoor en waarmee betaald wordt*, *Bank- en Effectenbedrijf*, 1986, nr. 316, blz. 372-374.

3. De schattingen zijn uitgevoerd met het programma LOGITJD.

4. Toch wordt bij 12% van het aantal incidentele transacties giraal betaald. Deze betaalwijze komt voor bij de aanschaf van apparaten als televisies, koelkasten en wasmachines.

Tabel 2. Variabelen die de betaalwijze beïnvloeden

	Soort transactie			
	dagelijks	incidenteel	afpraak	vast
Eigenschappen van de betaling:				
- bedrag	**	**	**	**
- soort aanschaf		+		**
- bestedingsplaats		*	*	
Eigenschappen van het huishouden:				
- bezit bankrekening	+ ^a	+	+	*
- opleidingsniveau	* ^a	*	*	
- gezinsgrootte			+	*
- leeftijd				+
- urbanisatiegraad		+		
- inkomen				+
Eigenschappen van de betaler:				
- werksituatie	**	+	+	*
- geslacht			*	

** zeer sterke invloed

* sterke invloed

+ zwakke invloed

a. In de analyse is de overeenkomstige eigenschap van de betaler gebruikt.

nemen tijdens de openingstijden van banken en postkantoren, zal er na de invoering van geldautomaten waarschijnlijk een verandering optreden. Deze invoering komt nog niet in onze steekproef tot uitdrukking. Soms wordt ook gevonden dat vrouwen vaker contant betalen. Uiteraard ligt hier geen biologische reden aan ten grondslag. Uit de samenhang tussen geslacht en andere variabelen als werksituatie en de frequentie waarmee dagelijkse betalingen verricht worden, blijkt dat er in veel Nederlandse huishoudens nog steeds sprake is van een duidelijke taakverdeling tussen mannen en vrouwen. Deze taakverdeling vormt de verklaring voor de invloed van het geslacht op de betaalwijze. Hieruit blijkt dat het weinig verhelderend is om de invloed van het geslacht los van andere factoren te beschouwen.

De invloed van de aard van de betaling bestaat er onder andere uit dat er in winkels meer contant wordt betaald dan op andere plaatsen en dat sommige soorten betalingen meer geschikt worden geacht voor automatisch betalen dan andere. Gas en elektra vindt men bij voorbeeld wel geschikt, belastingen niet.

Van de eigenschappen van het hoofd van het huishouden zijn het opleidingsniveau en het al dan niet bezitten van een bankrekening van belang. Bij een hoger opleidingsniveau wordt minder contant betaald en wordt meer per cheque of met behulp van een overschrijving betaald.

Tabel 3. Berekende kans op contante betaling voor twee extreme types betaler

	f 10	f 25	f 50	f 75
Betaler A	0,99	0,97	0,90	0,80
Betaler B	0,94	0,71	0,37	0,21

Bij het bezit van een bankrekening is het beeld minder duidelijk⁵. Wel is er een voorkeur voor cheques, en een opvallende tegenzin om bij vaste transacties automatisch te betalen.

Opmerkelijk is dat kenmerken als inkomen, gezinsgrootte, leeftijd van de hoofdkostwinner en urbanisatiegraad nauwelijks invloed hebben. De keuze voor een betaalmiddel is vooral afhankelijk van de eigenschappen van de transactie zelf: hoeveel er betaald wordt, waarvoor en waar. Is er wel een belangrijk verschil tussen twee mensen met verschillende achtergronden, die een zelfde soort betaling verrichten met een gelijk bedrag? In tabel 3 zijn voor dagelijkse transacties de berekende kansen op contant betalen weergegeven voor twee extreem verschillende betalende. Betaler A heeft alleen lager onderwijs, geen volledige baan en geen bankrekening. Betaler B is een academicus met een volledige baan en een bankrekening. Uit de tabel blijkt dat er vooral bij grotere bedragen een aanzienlijk verschil is.

Betaalmiddelen

Eén van de bevindingen is dat vooral bij anonieme transacties en afspraaktransacties meer met cheques betaald wordt en minder contant naarmate het bedrag hoger is. Aan de hand van een bestand van betalingen in winkels en horeca is getracht dit te verklaren uit de eigenschappen van contanten en drie soorten cheques (girobetaalkaart, eurocheque en groene betaalcheque). De beschouwde eigenschappen zijn risico en ongemak. Het risico van contant geld is evenredig met (de logaritme van) het bedrag van de betaling, want dit bepaalt hoeveel geld men bij zich moet hebben en dus hoeveel geld gestolen of verloren kan worden. Het risico van cheques is afhankelijk van de regels die de uitgever de instelling hanteert bij verlies of dief-

stal. Omdat deze niet altijd geheel duidelijk zijn, is het van meer belang welke schade de betaler verwacht. Deze schade is opgenomen als een te schatten constante, die voor de drie soorten cheques gelijk is. Het ongemak van cheques is afhankelijk van het aantal in te vullen cheques. Omdat de onderscheiden cheques een verschillende bovengrens hebben, lopen ze op dit punt uiteen. Het ongemak van geld is op nul gesteld, hoewel aan het opnemen ervan ook enig ongemak verbonden is. Dit ongemak en andere niet expliciet onderscheiden voordelen worden echter weergegeven door de geschatte constante.

Met dit model is de keuze voor een betaalmiddel in winkels en horeca goed te verklaren. De geschatte coëfficiënten geven aan hoe een bepaalde mate van risico of ongemak gewaardeerd wordt, onafhankelijk van het specifieke betaalmiddel. Aan een risico van f 100 bij contant betalen wordt immers dezelfde waarde gehecht als aan een risico van f 100 bij betaling per cheque. Daarom kunnen de coëfficiënten ook toegepast worden op nieuwe betaalmiddelen met veronderstelde eigenschappen. Dit is gebeurd voor elektronische betaling, zoals die al bij benzinstations en sommige supermarkten toegepast wordt. Daarbij wordt er van uitgegaan dat het elektronische betaalmiddel de cheques geheel vervangt. Interessant is of het aandeel van elektronisch betalen groter of kleiner zou zijn dan dat van cheques nu. In tabel 4 is het berekende aandeel van contanten in het totale bedrag weergegeven bij een verschillende mate van risico en ongemak van elektronisch betalen, respectievelijk in verhouding tot het huidige risico van cheques en het ongemak van één cheque. Bij gelijkblijvend risico en het ongemak van het invullen van één cheque zou het aandeel van contanten naar bedrag iets afnemen (nu 69%). Als het ongemak van elektronisch betalen kleiner is, hetgeen verwacht wordt, kan het aandeel van contanten nog met maximaal 10% afnemen. Deze terreinwinst voor elektronisch betalen gaat echter geheel verloren als het risico als 1,5 à 2 maal zo groot beschouwd wordt als bij betalen met cheques. Het verwachte risico heeft een dus grote invloed op de acceptatie van het elektronische betalen. Bij de invoering van dit nieuwe betaalmiddel zal zeker met deze belangrijke factor rekening moeten worden gehouden.

5. Het gaat om huishoudens die één of meer bankrekeningen bezitten, al of niet in combinatie met één of meer girorekeningen, in tegenstelling tot huishoudens met slechts één of meer girorekeningen.

Tabel 4. Percentage van de totale omzet bij winkels en horeca dat bij verschillende combinaties van q en k nog constant wordt betaald

k (risico)	q (ongemak)						
	0	1/6	1/3	1/2	2/3	5/6	1
1	52	54	56	58	61	63	65
1,5	62	64	66	68	70	72	74
2	69	71	73	75	76	78	79
2,5	74	76	77	79	80	82	83
3	77	79	80	81	83	84	85

Conclusies

De keuze voor een betaalmiddel is niet zozeer afhankelijk van de eigenschappen van de betaler, maar veeleer van de omstandigheden van de transactie: hoeveel, waarvoor en waar betaald wordt. De transacties kunnen ingedeeld worden in groepen met elk een eigen betalingspatroon, waarbij het criterium is of ze anoniem zijn en in hoeverre de betalingen een geregeld karakter hebben. De hoogte van het bedrag is binnen deze groepen de belangrijkste determinant. Naast de transactie spelen sommige eigenschappen van het gezin zoals opleidingsniveau en bezit van bankrekening(en) een rol. Opvallend is dat de andere beschouwde eigenschappen van het gezin slechts een geringe invloed uitoefenen. Wel maakt het verschil wat voor rol een betaler binnen het gezin speelt. Vooral de arbeidssituatie is hierbij van belang.

Het overstappen van contanten naar cheques bij hogere bedragen kan verklaard worden uit verschillen in risico en ongemak tussen deze betaalmiddelen. Contant betalen levert minder ongemak op dan het betalen met cheques. Bij hogere bedragen wordt het risico van contanten echter steeds hoger, terwijl het risico van cheques constant is. Daarom wordt het bij een bepaald bedrag aantrekkelijker om voor cheques te kiezen, hoewel het ongemak hiervan sprongsgewijs toeneemt als de bovengrens overschreden wordt en nog een cheque moet worden ingevuld.

Het risico dat de betaler denkt te lopen heeft een grote invloed op het kiezen van een betaalmiddel. Dit is een overweging die van belang is bij de invoering van elektronisch betalen.

E.S. Mot

De auteur is werkzaam bij de Stichting voor Economisch Onderzoek van de Universiteit van Amsterdam. Het artikel is gebaseerd op een onderzoek dat is uitgevoerd in opdracht van de Postbank N.V.